

КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА
НАВЧАЛЬНО-НАУКОВИЙ ІНСТИТУТ ЖУРНАЛІСТИКИ

Катерина ГОРСЬКА

ОСНОВИ ПРАВОВОЇ ЖУРНАЛІСТИКИ

Дидактичні матеріали до курсу

Київ 2025

УДК 070 (316.773)

Г70

Рекомендовано кафедрою друкованих медіа та історії журналістики Навчально-наукового інституту журналістики
Київського національного університету імені Тараса Шевченка
(протокол 9 від 04.03.2025 р.)

Рецензент:

БІЛАН Н. – д.н.соц. ком., професор кафедри реклами та зв'язків з громадськістю Навчально-наукового інституту журналістики

ГОРСЬКА К.

Основи правової журналістики: дидактичні матеріали до курсу/ Катерина Горська, Київ, Навчально-науковий Інститут журналістики, 2025. 50 с.

Дидактичні матеріали з дисципліни «Основи правової журналістики» призначені для організації ефективної самостійної роботи студентів під час виконання завдань у межах курсу, містять наочні навчальні матеріали, завдання та рекомендовані джерела.

© ГОРСЬКА К., 2025

ЗМІСТ

Вступ.....	5
Втручання в особисте життя	6
Етика журналіста	16
Суспільний інтерес	22
Вибір заголовка.....	28
Використання шутчного інтелекту.....	32
Відповідальність за поширення неправдивої інформації	40
Завдання, розбір кейсів та питання для самоперевірки	46
Список рекомендованих джерел	48

ВСТУП

Дисципліна «Основи правової журналістики» є складником світньо-професійної програми підготовки фахівців за освітньо-кваліфікаційним рівнем «магістр» спеціальності «Журналістика».

Мета дисципліни - дати фахову основу для професійної роботи в галузі та обсяг знань щодо їхніх прав та обов'язків, доступу до інформації та можливості правомірного використання текстів, матеріалів та фотографій у журналістських матеріалах.

Попередні вимоги до опанування або вибору навчальної дисципліни:

1. Володіння навичками пошуку інформації в інтернеті.
2. Володіння основами медіаграмотності.

Дидактичні матеріали з дисципліни мають на меті сприяти організації ефективної самостійної роботи студентів у межах курсу. Матеріали містять наочні навчальні матеріали, завдання та рекомендовані джерела.

ВТРУЧАННЯ В ОСОБИСТЕ ЖИТТЯ

ВТРУЧАННЯ В ОСОБИСТЕ ЖИТТЯ -

це протиправні дії, спрямовані на незаконне отримання, поширення або використання особою інформації без згоди особи, що порушує її право на приватність.

Принципи висвітлення приватного життя

- Інформація про особу може бути поширена лише за її згодою
- Заборонено розголошувати інтимні подробиці особистого життя
- Публічні особи мають менший захист приватності в частині професійної діяльності

Алгоритм перевірки для журналіста

Дайте відповідь на питання:

- Чи є беззаперечні докази?
- Чи можливо отримати коментар від героя публікації?
- Чи не принижує матеріал честь і гідність?
- Чи не розкриває інтимних подробиць?

Сюжет телеканалу «Україна». Кейс ідентифікації фігурантів судового розслідування

ВТРУЧАННЯ В ОСОБИТЕ ЖИТТЯ

Стаття 301 Цивільного кодексу (ЦК). Право на особисте життя та його таємницю:

1. "Фізична особа має право на особисте життя.
2. Фізична особа **сама визначає своє особисте життя і можливість ознайомлення з ним інших осіб.**
3. Фізична особа має право на збереження у таємниці обставин свого особистого життя.
4. Обставини особистого життя фізичної особи **можуть бути розголошені іншими особами лише за умови, що вони містять ознаки правопорушення, що підтверджено рішенням суду, а також за її згодою".** [Цивільний кодекс України, ст. 301]

Інтерв'ю на вулиці. Уривок з сюжету агенції журналістських розслідувань Bigus.info

Зйомка в громадських місцях. Фото з телеграм-каналу

ЗЙОМКА ФІЗИЧНИХ ОСІБ

Стаття 307 ЦК:

1. "Фізична особа може бути знята на фото-, кіно-, теле- чи відеоплівку **лише за її згодою**.
Згода особи на знімання її на фото-, кіно-, теле- чи відеоплівку **припускається, якщо зйомки проводяться відкрито на вулиці, на зборах, конференціях, мітингах та інших заходах публічного характеру**.
2. Фізична особа, **яка погодилася на знімання її на фото-, кіно-, теле- чи відеоплівку, може вимагати припинення** їх публічного показу в тій частині, яка стосується її особистого життя. Витрати, пов'язані з демонтажем виставки чи запису, відшкодовуються цією фізичною особою.
3. Знімання фізичної особи на фото-, кіно-, теле- чи відеоплівку, в тому числі таємне, без згоди особи може бути проведено лише у випадках, встановлених законом".
[Цивільний кодекс України, ст. 307]

ЗЙОМКА НА ПРЕС-КОНФЕРЕНЦІЇ

Фото з сайту інформаційного агентства

Постановочна зймка та фото «за лаштунками». Фото у шведському виданні

Стаття 308 ЦК: Охорона інтересів фізичної особи, яка зображена на фотографіях та в інших художніх творах

"Якщо фізична особа **позувала авторові за плату**, фотографія, інший художній твір може бути публічно показаний, відтворений або розповсюджений без її згоди.

Фізична особа, яка позувала авторові фотографії, іншого художнього твору за плату, а після її смерті - її діти та вдова (вдівець), батьки, брати та сестри можуть **вимагати припинення** публічного показу, відтворення чи розповсюдження фотографії, іншого художнього твору за умови відшкодування автору або іншій особі пов'язаних із цим збитків".

[Цивільний кодекс України, ст. 308]

ЕТИКА ЖУРНАЛІСТА

ЕТИКА ЖУРНАЛІСТА -

сукупність моральних принципів та професійних стандартів, що регулюють діяльність представників медіа, визначають рамки допустимого та забезпечують відповідальне інформування суспільства.

Журналістська етика є наріжним каменем професійної діяльності медіа. Вона ґрунтується на універсальних моральних цінностях та враховує особливу роль журналістики в демократичному суспільстві.

Дотримуючись цих принципів, журналіст забезпечує не лише якість інформації, а й сприяє довірі з боку аудиторії. У сучасному світі, де поширення дезінформації стало глобальною проблемою, вірність етичним стандартам стає особливо важливою.

Фундаментальні принципи

1. **Правдивість та точність.** Ретельна перевірка фактів, коректне цитування, розмежування фактів і коментарів.
2. **Незалежність.** Відсутність зовнішнього впливу, уникнення конфлікту інтересів, стійкість до тиску.
3. **Справедливість та неупередженість.** Баланс думок, об'єктивне висвітлення подій, представлення різних точок зору.
4. **Повага до приватності.** Захист особистих даних, повага до гідності особи, баланс між суспільним інтересом та приватністю.
5. **Захист джерел інформації.** Дотримання конфіденційності, відповідальне використання анонімних джерел.

«Голод в Судані». Фотограф Кевін Картер отримав за знімок Пуліцерівську премію

Сюжет на телеканалі 1+1. Кейс використання ненормативної лексики

Публікація фото військових об'єктів та інфраструктури

Заборона зйомки військових об'єктів в Україні регулюється декількома важливими нормативно-правовими актами. Головними серед них є Закон "Про державну таємницю", який класифікує багато відомостей про військові об'єкти як таємну інформацію, та Закон "Про оборону України", що встановлює режим функціонування об'єктів оборонного призначення.

Кримінальний кодекс України передбачає відповідальність за незаконний збір та поширення інформації про такі об'єкти, особливо якщо це може кваліфікуватися як шпигунство чи державна зрада.

В умовах дії воєнного стану обмеження щодо фото- та відеофіксації військових об'єктів значно посилюються, а повноваження контролюючих органів розширюються. Для представників медіа існує спеціальна процедура акредитації, яка дозволяє за певних умов здійснювати зйомку, але з дотриманням чітких правил щодо нерозголошення чутливої інформації.

СУСПІЛЬНИЙ ІНТЕРЕС

СУСПІЛЬНИЙ ІНТЕРЕС -

це інформація, яка "свідчить про загрозу державному суверенітету, територіальній цілісності; забезпечує реалізацію конституційних прав, свобод і обов'язків; свідчить про можливість порушення прав людини, введення громадськості в оману, шкідливі екологічні та інші негативні наслідки діяльності осіб чи органів влади".(Закон України "Про інформацію", ст. 29)

Суспільний інтерес є важливим поняттям в українському законодавстві, особливо у сфері медіа. Для журналістів це поняття слугує підставою для висвітлення певної інформації, навіть якщо вона може зачіпати приватне життя осіб.

Закон України «Про інформацію» (стаття 29) - визначає поняття суспільного інтересу:

Інформація є предметом суспільного інтересу, якщо вона сприяє прозорості влади
Забезпечує національну безпеку
Свідчить про загрозу довкіллю, здоров'ю людей
Свідчить про неправомірні дії органів влади чи посадових осіб

Спільні риси, що формують суспільний інтерес:

- **Масштабність впливу** - інформація стосується значної кількості людей або має системний характер
- **Загроза безпеці** - розкриття фактів допомагає запобігти потенційній шкоді
- **Контроль за владою** - викриття зловживань з боку посадовців та контроль за використанням публічних ресурсів
- **Захист вразливих груп** - розкриття порушень прав осіб, які не можуть самостійно захистити свої інтереси

Такі публікації призводять до позитивних системних змін, що є одним із головних індикаторів справжнього суспільного інтересу. Вони часто вимагають балансування між суспільним інтересом та іншими правами, зокрема правом на приватність або презумпцією невинуватості, але зважене та відповідальне висвітлення таких тем є основою функціонування медіа як "сторожового пса демократії".

Справа Білла Клінтона та Моніки Левінські — розкриття неприпустимих стосунків між президентом США та стажеркою Білого дому у 1998 році. Хоча ця справа стосувалася інтимних подробиць, судова практика США визнала, що поведінка найвищої посадової особи держави становить законний суспільний інтерес.

Фото колишнього президента США Б. Клінтона та М. Левінські. Джерело: Вікіпедія

ПАНАМСЬКІ ДОКУМЕНТИ

(**Panama Papers**) — витік 11,5 мільйонів документів юридичної фірми Mossack Fonseca у 2016 році став одним з найбільших розслідувань в історії журналістики. Міжнародний консорціум журналістів-розслідувачів (ICIJ) опублікував інформацію про офшорні схеми політиків та бізнесменів, що призвело до відставки прем'єр-міністра Ісландії та політичних змін у багатьох країнах.

ВИТІК ДОКУМЕНТІВ СНОУДЕНА

Колишній співробітник АНБ США Едвард Сноуден у 2013 році оприлюднив через The Guardian та The Washington Post секретні документи про програми масового стеження. Попри те, що документи були таємними, суд Великої Британії підтвердив законність їх публікації через значний суспільний інтерес щодо порушення приватності громадян.

ВИБІР ЗАГОЛОВКА

Принципи формулювання заголовків

Достовірність

- Заголовок має відповідати змісту матеріалу
- Неприпустимі «клікбейтні» заголовки, що вводять в оману

Збалансованість

- Відсутність маніпулятивних тверджень
- Уникнення емоційно забарвлених оціночних суджень

Коректність формулювань

- Використання нейтральної лексики
- Відмова від сенсаційності за рахунок приватності

Як університети допомагають уникнути мобілізації: експеримент BiHus.Info

159 тис. переглядів • 5 місяців тому

Справа Пашинського: вкрадений мільярд VS зброя для ЗСУ

226 тис. переглядів • 2 місяці тому

Приклади заголовків на обкладинках відеосюжетів YouTube каналу Bigus.info

РЕКОМЕНДАЦІЇ З ВИБОРУ ЗАГОЛОВКІВ

Правові аспекти

Уникайте необґрунтованих звинувачень та тверджень, що можуть вважатися наклепом

Не використовуйте заголовки, що порушують презумпцію невинуватості

Дотримуйтесь авторських прав при використанні цитат

Не допускайте порушення права на приватність

Етичні аспекти

Забезпечуйте точну відповідність заголовка змісту матеріалу

Уникайте маніпулятивних формулювань та штучної сенсаційності

Не використовуйте формулювання, що дискримінують чи стигматизують групи осіб

Дотримуйтесь поваги до гідності згадуваних осіб

Не підживлюйте панічні настрої під час кризових ситуацій

Наслідки порушень

Судові позови про захист честі, гідності та ділової репутації

Вимоги спростування та відшкодування моральної шкоди

Втрата довіри аудиторії

Репутаційні ризики для медіа

ВИКОРИСТАННЯ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ

Правові аспекти використання зображень відомих людей у розробці штучного інтелекту

У сучасному цифровому світі технології штучного інтелекту дедалі частіше використовують дані про реальних людей, зокрема відомих особистостей. Це створює серйозні юридичні та етичні виклики, які вимагають ретельного аналізу існуючої нормативно-правової бази.

Міжнародне законодавство у сфері захисту персональних даних встановлює базові принципи, які застосовуються до використання зображень та інших даних відомих людей у розробці ШІ. Зокрема, **Загальний регламент про захист даних (GDPR) у Європейському Союзі** вимагає чіткої згоди на використання персональних даних, включаючи біометричні дані, які часто використовуються при тренуванні моделей ШІ.

Директива ЄС про авторське право на єдиному цифровому ринку (2019) також містить важливі положення щодо використання творів для навчання систем штучного інтелекту.

Онлайн-медіа BuzzFeed показало дипфейк з колишнім президентом США Бараком Обамою

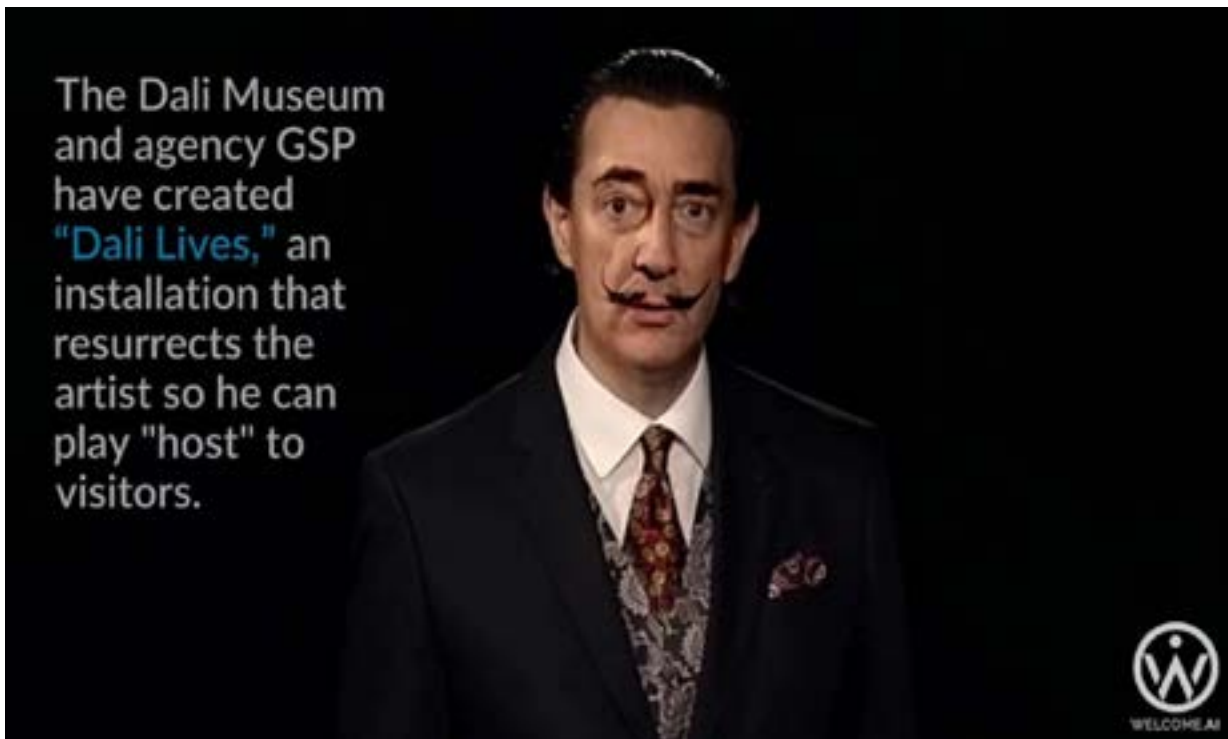
Джерело: [BuzzFeedVideo](#)

ОСНОВНІ ПРАВОВІ ПИТАННЯ

- **Право на публічність** - у багатьох юрисдикціях відомі люди мають право контролювати комерційне використання їхнього образу, імені та особистості.
- **Авторське право** - якщо ШІ навчений на захищених авторським правом матеріалах, це може призвести до порушень.
- **Захист персональних даних** - створення цифрових двійників може порушувати закони про захист персональних даних.
- **Дезінформація та репутаційна шкода** - використання ШІ для створення фальшивого контенту про відомих людей може мати наслідки пов'язані з наклепом.

У світі розробляють нові закони, спеціально спрямовані на регулювання використання ШІ для створення синтетичного контенту, включаючи:

- Вимоги щодо розкриття ШІ-згенерованого контенту
- Обмеження на використання ШІ для імітації відомих осіб без згоди
- Посилення відповідальності за дезінформацію

Джерело: [Welcome AI](#)

Музей Сальвадора Далі у Флориді реалізував інноваційний проєкт у 2019 році, створивши інтерактивну III-копію відомого художника. Ця технологія дозволяла відвідувачам вести діалог із віртуальним Далі, що викликало значний резонанс серед шанувальників мистецтва.

РИЗИКИ ДЛЯ МЕДІА

Юридичні

- Судові позови за порушення прав
- Штрафи за недотримання законів
- Відповідальність за фейки

Репутаційні

- Втрата довіри
- Шкода іміджу
- Конфлікти з селебріті

Фінансові

- Витрати на ліцензії
- Компенсації за порушення
- Регуляторні збитки

Етичні

- Поширення дезінформації
- Розмивання реальності
- Експлуатація особистості

Джерело: Channel4Entertainment

Британський Channel 4 трансляцією різдвяного привітання від штучно створеної королеви Єлизавети II у 2021 році спричинив хвилю невдоволення. Відео, в якому за допомогою ШІ-технологій королева в жартівливій формі зверталася до нації, довелося вилучити з ефіру після численних скарг обурених глядачів, які сприйняли це як неповагу до монарха.

РЕКОМЕНДАЦІЇ ДЛЯ МЕДІА

- Отримувати явну згоду від відомих осіб перед створенням ШІ-контенту з їх участю
- Чітко маркувати ШІ-згенерований контент
- Дотримуватися етичних норм при створенні контенту
- Слідкувати за розвитком законодавства у цій сфері

ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ПОШИРЕННЯ НЕПРАВДИВОЇ ІНФОРМАЦІЇ

ПІДСТАВИ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ

- поширення недостовірної інформації (а не оцінних суджень);
- інформація стосується позивача (ідентифікація);
- інформація порушує права позивача (право на честь, гідність, ділову репутацію; втручання в приватне життя, поширення конфіденційної інформації);
- інформація завдає шкоди позивачеві.
[ЦКУ, ст. 277; Закон України "Про медіа"]

ЗВІЛЬНЕННЯ ВІД ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ

- дослівне відтворення з посиланням на джерело (передрук);
- пряма цитата (дослівне відтворення) публічних виступів, фізичних або юридичних осіб (представників);
- висловлювання в прямому ефірі без попереднього запису
- покази свідків, які було оцінено судом у судовому рішенні.
[ЦКУ, ст. 277; Закон України "Про медіа"]

ФАКТИ VS ОЦІННІ СУДЖЕННЯ

**ВІДМІННІСТЬ МІЖ
ФАКТАМИ ТА ОЦІ-
НОЧНИМИ СУДЖЕН-
НЯМИ**

Факти мають бути чітко доведені та перевірені
Оціночні судження базуються на інтерпретації, а не
абсолютній істині

**КРИТЕРІЇ ФОР-
МУЛЮВАННЯ ОЦІ-
НОЧНИХ СУДЖЕНЬ
ТА ВИМОГИ ДО
АРГУМЕНТАЦІЇ**

Необхідна мінімальна фактична основа
Дотримання меж допустимої критики
Обґрунтованість на підставі реальних даних
Недостатньо просто висловити сумнів або поставити
питання

**ОСОБЛИВОСТІ ДОКА-
ЗОВОЇ БАЗИ**

Фактичне підґрунтя має існувати
Джерела інформації можуть бути зовнішніми
Важливо чітко розмежовувати припущення та пе-
ревірені факти

Критерій	Факти	Оціночні судження
Визначення	Об'єктивна, перевірена інформація	Суб'єктивна думка, заснована на особистій інтерпретації
Джерело	Статистика, документи, наукові дослідження	Особистий досвід, емоції, сприйняття
Верифікація	Можна перевірити та довести	Не підлягають прямому доведенню
Мінливість	Незмінні	Можуть змінюватися залежно від контексту
Приклад	"Температура повітря становить 25°С"	"Сьогодні дуже спекотно"
Докази	Статистичні дані, виміри	Аргументація, особиста логіка
Емоційне забарвлення	Нейтральні	Можуть містити емоційне забарвлення
Правова оцінка	Беззаперечні	Можуть бути предметом судового розгляду
Формат	Точні, конкретні	Описові, variability
Достовірність	Абсолютна	Відносна

СПРОСТУВАННЯ ТА ПРАВО НА ВІДПОВІДЬ

У медійному праві України існує чітке розмежування між спростуванням та правом на відповідь. Спростування застосовується у випадках поширення недостовірної інформації та передбачає офіційне визнання поширеної інформації неправдивою з подальшим її виправленням. Право на відповідь натомість надається особі незалежно від того, чи була поширена інформація достовірною, і дозволяє їй висловити власну позицію щодо поширених відомостей.

ЗАКОН УКРАЇНИ «ПРО МЕДІА», СТАТТЯ 43

«Стаття 43. Право на відповідь та спростування»

1. Особа, яка вважає, що суб'єктом у сфері аудіовізуальних, друкованих або онлайн-медіа щодо неї було поширено відомості, які не відповідають дійсності (викладені неповно чи неточно) та принижують її честь, гідність чи ділову репутацію, має право вимагати спростування недостовірної інформації або реалізації права на відповідь.

2. Заяву про спростування або реалізацію права на відповідь має бути подано упродовж 20 днів з дня поширення відповідної інформації.<....>

«8. У разі відсутності підстави для відмови спростування або відповідь поширюється:

1) суб'єктом у сфері аудіовізуальних медіа - у найкоротший можливий строк, але не пізніше ніж на п'ятнадцятий день з дня отримання відповідної заяви;

2) суб'єктом у сфері онлайн-медіа - невідкладно, але не пізніше ніж на п'ятий день з дня отримання відповідної заяви;

3) суб'єктом у сфері друкованих медіа - у найближчому (після отримання відповідної заяви) запланованому випуску друкованого медіа..<...>

12. Спростування або відповідь поширюється безоплатно для заявника. <...>

14. У спростуванні або відповіді має бути зазначено, яка інформація не відповідає дійсності (викладена неповно чи неточно), коли і в якій програмі чи публікації вона була поширена». [Закон України "Про медіа", с. 43]

Розбір ситуацій:

Ситуація 1: Журналіст пише: "Чи не є депутат Х причетним до корупції?" Чи є це оціночним судженням чи фактичним твердженням? Чи достатньо знака питання для захисту?

Ситуація 2: Блогер публікує: "На мою думку, компанія Y обманює клієнтів". Чи потрібна йому фактична підстава? Якщо так, якою вона має бути?

Ситуація 3: ЗМІ розповсюджують дані про здоров'я відомого політика без його згоди. Чи є це порушенням приватного життя? Чи переважає тут суспільний інтерес?

ЗАВДАННЯ

1. Проаналізувати заголовки з медіа щодо порушень прав людини.
2. Підготувати добірку прикладів кейсів щодо втручання журналістів в особисте фізичних осіб.
3. Уявіть, що вас звинувачують у наклепі за статтю, де ви висловили сумнів у чесності бізнесмена. Напишіть аргументи захисту, спираючись на практику ЄСПЛ.

Питання для дискусії:

Чи повинні медіа нести відповідальність за поширення неперевірених чуток, якщо вони стосуються публічних осіб? Де межа між свободою слова та наклепом?

Чи можна вважати сайти (жовта преса) джерелами, що дотримуються стандартів журналістики? Чи повинні вони відповідати за дезінформацію?

У чому полягає «межа допустимої критики» у контексті свободи слова? Чим вона відрізняється для публічних осіб та приватних осіб?

СПИСОК РЕКОМЕНДОВАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Больц Н. Абетка медіа. Київ, Центр вільної преси, 2015. 177 с.
2. Горська К. Техніка проведення інтерв'ю. Текст лекції з дисципліни «Основи правової журналістики»/ Катерина Горська. Київ, ННІЖ, 2021. 39 с.
3. Вайшенберг З. Новинна журналістика. Київ, 2016. 265 с.
4. Використання даних у боротьбі проти маніпуляцій та дезінформації. – <https://www.checkregion-ua.info>. <https://bit.ly/3l1e7Va>.
5. Гарус А., Герегієва Г. Media Membership Models. Огляд найкращих практик та поради з імплементації, КШЕ, 2020. 21 с.
6. Гарус А. та Яніцький А. Дослідження бізнес-моделей українських медіа. КШЕ, 2019. 32 с. – https://voxukraine.org/wp-content/uploads/2020/02/CEEJ_policy-brief-1.pdf.
7. Гілмор Д. «Медіактивність» (Mediactive). – <http://www.mediactive.com>.
8. Мартін Томас М. Посібник The Financial Times зі стратегії для соціальних медіа. Фабула, 2020. 304 с.
9. Носке Г. Журналістика: що треба знати та вміти. Київ, Центр вільної преси, 2017. 312 с.

10. Посібник з верифікації. – https://verificationhandbook.com/book_ua.
11. Сташен Б. Мобільна журналістика. Київ, Центр вільної преси, 2021. 260 с.
12. Тодорова О. Майбутнє. Тренди та ідеї. Інтерконтиненталь-Україна, 2018. 272 с.
13. Фактчекінг та перевірка даних. – <https://video.detector.media/lessons/faktcheking-ta-perevirka-danykh-i27>.
14. Як використовувати Patreon для монетизації медіа / Інтерньюз Україна. 20 травня 2020. – <https://internews.ua/opportunity/yak-vikoristovuvatipatreon-dlya-media>.
15. [Пам'ятка «Основи правової безпеки для журналістів».](#) – 2018 р.
16. [Посібник для журналістів «Журналістська діяльність в умовах конфлікту».](#) – 2017 р.
17. Посібник «Основи судової журналістики» / Л. Панкратова, Л. Опришко. – 2016 р. – Режим досту
18. Levy S. Facebook: The Inside Story. Blue Rider Press, 2020. 592 p.

ДИДАКТИЧНІ МАТЕРІАЛИ

ОСНОВИ ПРАВОВОЇ ЖУРНАЛІСТИКИ

ГОРСЬКА КАТЕРИНА

© Горська К., 2025
